

Л. М. Герасіна,
д-р соціол. наук,

М. Г. Окладна,
канд. істор. наук,

ДО ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ
(рецензія на книгу “Захист і забезпечення дотримання житлових та майнових прав дітей:

тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2001 року”. – К.:

Державний інститут проблем сім’ї та молоді, 2002. – 160 с.)

Соціально-економічні зміни, що відбулися в нашій країні за останні роки, справили вирішальний вплив на розвиток відносин власності, в тому числі й тих, що складаються за участю членів сімейної родини. Здоровий та всебічний розвиток дітей безпосередньо пов’язаний з умовами, в яких вони зростають, а впевненість дитини у своєму майбутньому, її повноцінне самоусвідомлення значною мірою залежать від гарантій та можливості жити у добробуті безпечним і гідним життям. Отже, право дитини на майно і житло стає не просто соціальним, а одним із вітальних прав людини, адже без його забезпечення соціополітичними та юридичними гарантіями нормальне існування дитини і взагалі стабільний розвиток молодших поколінь стає просто неможливим.

Актуальність проблеми, що визначила тему Державної доповіді, не потребує додаткових аргументів. Її мета цілком зрозуміла та виважена – *проаналізувати наявність і дію механізмів захисту житлових і майнових прав дітей в Україні, довести необхідність більш ґрунтовного і неухильного дотримання та істотного удосконалення чинного законодавства, привернути увагу суспільства до труднощів практичного вирішення цієї проблеми, спрогнозувати напрями подальшого розвитку державної політики щодо забезпечення житлових і майнових прав дітей.*

Володіння сімейним статусом є підставою для набуття всіма членами сім’ї комплексу специфічних майнових прав та обов’язків. Сучасні фахівці-юристи в галузі цивільного права, зокрема доктор юрид. наук, проф. Жилинкова І. В., доводять, що “хоча члени сімейної родини об’єднані взаємними правами та обов’язками, в тому числі майнового характеру, сім’я не є суб’єктом права і, відповідно, суб’єктом права власності. Безпосередніми учасниками майнових відносин виступають окремі члени сім’ї, тобто особи, що входять до складу конкретної сімейної родини”*. Чинним законодавством в Україні гарантується, зокрема, право на належне житло кожній людині (члену сім’ї), яке закріплено ще в Загальній декларації прав людини (1948 р.) і в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.). Однак, на жаль, конкретно-історичні та економічні умови розвитку сучасної української держави не сприяють повноцінній та безперешкодній реалізації цього права, особливо що стосується інтересів дітей.

* Див.: Жилинкова І. В. Правовий режим имущества членов семьи : монография. – Харьков: “Ксилон”, 2000; Кузмичова Л. О., Жилинкова І. В. Особисті права та обов’язки батьків та дітей: Навч. посіб. – К.: УМК ВО, 1991.

Не можливо не відзначити, що надані в доповіді матеріали є результатом високопрофесійної діяльності фахівців з педагогіки, соціології та економіки, які ретельно провели контент-аналіз документів та аналітичних даних, поданих більш ніж 10 відповідними міністерствами та відомствами України, низкою наукових установ соціально-економічного та правознавчого профілю, державними адміністраціями різного рівня. В основу доповіді покладено результати дослідження “Захист і забезпечення дотримання житлових та майнових прав дітей”, проведеного Державним інститутом проблем сім’ї та молоді на замовлення Державного комітету у справах сім’ї та молоді (опитано близько 4,5 тисяч респондентів-учнів, проведено понад 2000 індивідуальних інтерв’ю з представниками дорослих та експертами в усіх регіонах країни).

Доповідь складається з **восьми розділів**, які не тільки досить повно розкривають стан, але й послідовно вводять читача до кола проблем, які постають на подальший період:

- загальна демографічна характеристика кількості, стану здоров’я, оздоровлення і смертності дітей; положення щодо отримання ними освіти; проблеми дитячої злочинності;
- висвітлення питання нормативного забезпечення в українському законодавстві житлових і майнових прав дітей;
- характеристика рівня та якості обізнаності батьків та дітей щодо майнових і житлових прав неповнолітніх;
- фактична оцінка (за показниками забезпеченості житловою площею, рівнем доходів і витрат на споживання, побутовою технікою та ін.) житлових і майнових умов сімей, які мають та виховують дітей;
- аналіз видів, форм і соціальної значущості матеріальної допомоги, яка надається в Україні неповнолітнім та сім’ям із дітьми;
- розгляд практики захисту житлових та майнових прав дітей: 1) у форматі діяльності відповідних державних структур (органів опіки та піклування, відділів освіти, служб у справах неповнолітніх, нотаріату, суду, прокуратури та інших установ); 2) з приводу забезпечення дотримання цих прав щодо дітей, які потребують особливої турботи держави (сироти, інваліди, безпритульні тощо);
- вивчення та оцінка дій неурядових організацій (міжнародних, національних, місцевих і релігійних) та характеру міжнародної допомоги в питаннях житлового і майнового забезпечення дітей.

Характеристика об’єктивного становища з цих питань у контексті даної доповіді постійно корелюється з суб’єктивними оцінками самих учасників даних соціальних відносин – дітей, батьків, експертів та інших громадян, які було виявлено та проаналізовано в процесі попереднього соціологічного дослідження. Це дозволило авторам поглянути в поставлену проблему досить глибоко та зробити обґрунтовані висновки з урахуванням зовнішніх чинників і суб’єктивно-психологічного її сприйняття людьми, крім того – надати вагомі практичні рекомендації щодо покращення стану забезпечення житлових і майнових прав дітей в Україні.

Варто погодитись, що реалізація в Україні системи заходів з розглянутих питань, які здійснюються державними установами і громадськими організаціями має певну позитивну динаміку. Але водночас, зберігається

ще чимало *нерозв'язаних проблем і важко переборних обставин*, які зумовлюють *загострення ситуації* у сфері захисту й фактичної реалізації житлових і майнових прав дітей. Цілком вірно автори-дослідники називають в їх числі: поширення бідності серед сімей з дітьми (зокрема, багатодітних, неповних і з малими дітьми); збільшення фактичного безробіття серед населення; вимушений виїзд дорослих за кордон у пошуках роботи; низький рівень житлового будівництва; слабку забезпеченість відповідних соціальних програм фінансовими ресурсами; недосконалість чинного законодавства і практики правозастосування з цих питань тощо.

Усвідомлення складності дії цих чинників спонукало авторів запропонувати конкретні *шляхи і конструктивні засоби* щодо **оптимізації державної гуманітарної політики із захисту прав дитинства** –

- вдосконалення практики захисту житлових і майнових прав дітей, перш за все – дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, дітей-інвалідів і безпритульних;
- необхідність внести зміни і доповнення до законів та інших нормативних актів України, зокрема: визначити підстави набуття дітьми майнових прав та уточнити їх зміст, провести чітку диференціацію останніх, встановити пільги щодо сплати різних державних зборів (мита, податків, комунальної платні) для дітей-сиріт і тих, що позбавлені батьківського піклування, та ін.;
- на часі стала потреба законодавчого закріплення діяльності нових інституційних форм соціального захисту та реабілітації неповнолітніх, розширення їх мережі в громадянському суспільстві;
- назріли вимоги розробки і впровадження механізмів – уніфікації форм та вимог до змісту документів, які засвідчують підстави з надання дозволу чи заборони на відчуження житла; закріплення за дитиною, що направлена до дитячого закладу-інтернату, квартири (будинку) та призначення відповідальних за це уповноважених осіб (здійснення бронювання житла); передачі в оренду житлових приміщень, з яких тимчасово виїхали діти-сироти чи позбавлені батьківської опіки;
- доведення розмірів державних виплат до рівня не нижчого за прожитковий мінімум громадян та спрощення механізму нарахування даної соціальної допомоги, а також багато іншого.

Актуальним залишається питання більш повного і стабільного наукового й інформаційно-методичного забезпечення галузі охорони дитинства; нагального вирішення потребує також проблема кадрового укомплектування органів у справах неповнолітніх та центрів соціальних служб для молоді спеціалістами, що мали б відповідну освіту, досвід і могли б кваліфіковано вирішувати проблеми захисту майнових прав дітей та підлітків.

Серед *дій термінового характеру* автори доповіді цілком слушно рекомендують органам виконавчої влади – встановити безкоштовну приватизацію житла дітьми-сиротами і позбавленими батьківського піклування, а також безкоштовне оформлення ними документів на житло чи майно, що перейшло у спадщину. Зрештою, доцільно створити при Кабміні України *сектор охорони дитинства*, а в складі Державного комітету України у справах сім'ї та молоді – *департамент охорони дитинства*, передавши йому повноваження органів опіки та піклування та заклади, що здійснюють функції соціального захисту, соціалізації та реабілітації неповнолітніх.

У цілому дана наукова робота справляє враження глибокого й своєчасного проникнення в суть серйозної гуманітарної проблеми сучасності, що є актуальною для будь-якого суспільства і потребує постійної уваги держави.

*В. І. Судаков,
д-р соціол. наук*

РЕЦЕНЗІЯ
на книгу “Знайти себе:
життєві історії випускників інтернатів”,
підготовлену авторським колективом
під керівництвом канд. соціол. наук О. М. Балакіревої

Монографія “Знайти себе: життєві історії випускників інтернатів”, підготовлена Українським інститутом соціальних досліджень на основі опитування колишніх вихованців інтернатних закладів, є надзвичайно цінним матеріалом для ознайомлення та аналізу проблеми сирітства в Україні, а також осмислення функціонування системи соціального захисту молоді і особливо її уразливих груп. Книга дає можливість дуже реально відчутти не лише наявність проблем, а й конкретний їх вимір, масштаб та взаємозв'язки, чітко означити небезпечні прогалини між ланками і складовими процесу соціалізації і соціальної підтримки наших знедолених сирітством і безбатьківством дітей (див. особливо розділи 3-6, 11). Сучасна державна система соціального захисту не має такої служби, яка б надавала спеціалізовану допомогу дітям-сиротам. Інтернатний заклад не несе юридичної відповідальності за дітей після їх випуску. Інші організаційні структури, що беруть на себе відповідальність за допомогу та турботу про них, як показав аналіз ситуації, викладений у монографії, діють неефективно. Тобто державна система підтримки дітей-сиріт дає “збій” уже в перші місяці самостійного життя після випуску з інтернату: фактично випускник залишається без “тилу”, тобто без близького йому соціального оточення, без родинних і дружніх зв'язків. Тому потребує нагальної науково-практичної розробки створення та діяльності центрів постінтернатної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У монографії (передусім у розділах “Особливості життєвого шляху як наслідок виховання в школі-інтернаті”, “Соціальні зв'язки і стосунки: родинні, сімейні, дружні”, “Випускники шкіл-інтернатів і ринок праці”) різнобічно і переконливо розкрито цілий комплекс проблем, з якими стикаються вихованці інтернатних закладів у самостійному житті, чітко окреслено головні об'єктивні та суб'єктивні причини недостатньої пристосованості цих молодих людей до життя поза інтернатом.

Висновки, які випливають з дослідження, - надійний орієнтир і основа для практичних кроків і дій усіх, хто причетний до цієї винятково важливої справи.

Виклад матеріалу носить науково-публіцистичний характер, що робить його доступним не лише для спеціалістів, які займаються проблемами сирітства і соціального захисту, а й для широкої громадськості, чим ще більше актуалізує цю проблему.

Монографія “Знайти себе: життєві історії випускників інтернатів” має наукове і загальнолюдське значення і може бути рекомендованою до друку.